

Шевчук Р. М.,

доцент кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОНТОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ВИТОКІВ І СУТНОСТІ ОБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА

З позицій сучасних філософських і суспільствознавчих поглядів на людину, суспільство та право досліджено джерела й сутність об'єктивного права. Здійснено спробу визначення комплексу суттєвих онтологічних ознак права як цілісного соціального феномена, джерелом якого є закономірності людського буття в світі.

Ключові слова: потреби людини, природне та соціальне середовище існування людини, закономірності існування людини у природному і соціальному середовищі, об'єктивне право, позитивне право.

С позиций современных философских и обществоведческих взглядов на человека, общество и право исследованы истоки и сущность объективного права. Осуществлена попытка определить комплекс существенных онтологических признаков права как целостного социального феномена, источником которого являются закономерности человеческого бытия в мире.

Ключевые слова: потребности человека, природная и социальная среда обитания человека, закономерности существования человека в природной и социальной среде, объективное право, позитивное право.

In the article from positions of modern philosophical and social sciences looks to the man, society and right is explored sources and essence of objective right. Attempt to identify a set of essential features ontological rights as a holistic social phenomenon, which is emitted by the laws of human existence in the world.

Keywords: necessities of man, natural and social environment of dwelling of man, conformities to the law of existence of man in a natural and social environment, objective right, positive right.

Рефлексія сутності права має багатовікову історію: від індійських Вед до сучасних філософсько-правових праць. У різні часи сутність права вбачали у різному: космічному законі [1, с. 181], волі Бога [2, с. 234–235], природі людини [3, с. 72–74], трансцендентному імперативі [4, с. 243], об'єктивному дусі [5, с. 60], волі панівного класу [6, с. 443], моралі [7, с. 38], свободі [8, с. 3–4] і т.д. Цей пошук субстанції права триває до сьогоднішнього дня. Разом з тим, накопичення нових знань у філософських, суспільствознавчих та людинознавчих науках щоразу примушує поглянути

під новим кутом зору на людину та її вияви у сучасному динамічному бутті, та спонукає до переосмислення та філософського узагальнення поглядів на природу права у світлі нових наукових та життєвих фактів.

Мета цієї статті, спираючись на синтез наукових досягнень філософії та суспільствознавства, здійснити рефлексію онтологічних та антропологічних джерел права для уточнення комплексу його суттєвих ознак.

Логічно почати дослідження з першого для кожної людини онтологічного факту. Отже, народжуючись, кожна людина приходить у цей світ не вибираючи жити й у ньому, чи ні. Тобто людина приречена на те, щоб жити, а для цього потрібно задовольняти свої вітальні потреби. Саме тому задоволення таких потреб, без яких не можливе біологічне (фізіологічне) існування людини є об'єктивно вкоріненою в природну реальність буттєвою необхідністю кожної людської істоти.

З другого боку, в той час як тварини мають генетично закладену систему рефлексів, що виявляє себе на ранніх стадіях їх онтогенезу, і дає можливість самостійного існування за проходження невеликого проміжку часу після народження, людина, народжуючись безпомічною і довгий час лишаючись такою, потребує тривалого періоду фізичного та психічного розвитку. Вказаний розвиток у людини фізичних та психічних якостей забезпечується суспільством через процеси навчання і виховання, і загалом соціалізації, і є її суто людським засобом існування у мінливому та небезпечному світі.

Тому без людської спільноти у індивіда немає жодного шансу стати представником "homo sapiens". Це підтверджують випадки відлучення дітей від людського суспільства, коли їх виховували тварини, або ж взагалі ніхто не виховував. Більше того, випадки позбавлення дитини спілкування з людьми у ранньому віці навіть на декілька місяців призводили до невіправного відставання у розвитку дитячої психіки. Тому навчання, виховання та соціалізація є необхідним, тривалим етапом становлення людської істоти, що формує суто людський спосіб існування у світі.

Отже людина не може жити без суспільства. Тому кожний індивід приречений природними та соціальними законами співвідносити свої потреби з потребами інших членів спільноти щоб мати можливість жити у суспільному середовищі.

Разом з тим, світ небезпечний, і у певній мірі ворожий людині, тому й людина, щоб вижити в ньому, засвоює певні правила існування, дотримання яких гарантує уникнення небезпек та забезпечення достатнього рівня життя.

Інакше кажучи, з раннього дитинства і до глибокої старості людина засвоює певні заборони, приписи, дозволи, що диктуються досить жорсткими рамками, у які вписано людське біологічне, психічне та соціальне буття. Адже людський організм вразливий щодо дії на нього руйнівних чинників фізичного, хімічного, біологічного, соціального походження. Варто лише щоб інтенсивність впливу вказаних чинників перевищила певну межу, як одразу виникає загроза існуванню людини. Так, наприклад, проігнорувавши вплив низької температури навколишнього середовища, людина наражається на небезпеку руйнування певних систем організму, а можливо й загрозу її здоров'ю і життю. Або ж, знехтувавши освяченими часом та поколіннями предків

традиціями певної спільноти, індивід з великою ймовірністю буде відчувати руйнівний вплив членів цієї спільноти на його психіку, а можливо й на тіло. Тобто свобода поведінки людини у цьому світі обмежена певними природними та соціальними чинниками, нехтування якими призводить до шкоди її життю і здоров'ю. Отже для ефективного існування у природному та соціальному середовищі кожен індивід має обмежити свою свободу певними нормами, які задають межі можливої поведінки у названому середовищі. Тому протягом життя у кожної людини формується внутрішня система правил поведінки, що структурує людську свідомість, надаючи їй нормативного характеру функціонування.

Разом з тим потенційна ворожість природного та соціального довкілля спонукають індивіда до активного використання пам'яті, мислення, уяви для прогнозування та моделювання майбутнього, як дієвого інструмента пристосування та перетворення природного та соціального середовища. Тобто людина, розпочинаючи або займаючись певною продуктивною діяльністю, думками перебуває у майбутньому, створюючи ідеальний образ мети будь-якої діяльності, яким керується як орієнтиром у теперішньому. Саме на іманентній властивості людського буття, що полягає у попередньому формуванні ідеального образу мети будь-якої практичної діяльності наголошував К. Маркс [9, с. 170]. Водночас Ж.-П. Сартр обґрунтував зорієнтований на майбутнє і вкорінений у минулому характер існування людини [10, с. 321].

Інакше кажучи, спираючись на засвоєні знання та норми поведінки, тобто минуле, людина прагне звершення майбутнього, що у вигляді ідеальної мети щосекунди спрямовує у свої обійми вектор її свідомості.

Врахувавши усі висвітлені вище риси людського буття (приреченість кожного індивіда жити в суспільстві для задоволення життєво важливих суто людських потреб, нормативний характер функціонування людської свідомості, а також її онтологічну спрямованість в майбутнє), можна припустити, що позитивне право як феномен сфери належного (можливого, майбутнього) є нормативним проектом майбутнього певної спільноти. Іншими словами, природа людини така, що вона постійно створює і коригує нормативний образ свого майбутнього, у тому числі й у формі позитивного права.

Отже підсумовуючи викладені вище положення, можна припустити, що перманентне конструювання сфери належного у нормативній формі (зокрема конструювання майбутнього спільноти у формі позитивного права) є об'єктивною, укоріненою в законах людського буття властивістю індивідуальної і суспільної свідомості.

Таким чином, система норм (зокрема, в державно організованому суспільстві – позитивно-правових норм), що регулює суспільні взаємодії у певній спільноті є невід'ємним об'єктивним атрибутом людського існування, що ґрунтується на нормативній, спрямованій у майбутнє, сутності людської свідомості.

Враховуючи умови існування людини у світі, можна стверджувати, що для того щоб право, як проект майбутнього певної спільноти, було раціональним і практично доцільним творінням, потрібно щоб його норми спрямовували суспільні відносини у межі безпечної і гармонійної взаємодії людини з природним та соціальним середовищем. Така мета може бути досягнута шляхом урахування у змісті правових норм певних

закономірностей буття світу, самої людини та її взаємодії зі світом, що мають стати сигнальними вогнями безпечного і гармонійного порядку функціонування суспільних відносин.

За всю історію людства різні форми освоєння світу перебирали на себе функцію віднаходження зазначених закономірностей, що мали бути втілені в об'єктивному праві. Якщо брати лише державну форму існування людських спільнот, то у різні часи орієнтирами для формування змісту об'єктивного права служили міфологічні, релігійні, етичні, філософські, наукові положення та їх поєднання з побутовими індивідуальними та суспільними уявленнями і переконаннями. Наскільки вдавалося державно організованим спільнотам втілити в праві, а потім і в правовідносинах досягнення перерахованих форм суспільної свідомості розсудить історія. Але вже зараз зрозуміло, що неврахування вказаних закономірностей людського буття у чинному праві приводить до тяжких для суспільства наслідків, що, як показало ХХ століття, можуть вимірюватись мільйонами людських життів та зруйнованих доль.

З викладеного вище зрозуміло, що в об'єктивному праві як певному нормативному проєкті майбутнього спільноти, повинні бути враховані закономірності взаємодії людини з природним та соціальним середовищем. Їх можна розбити на такі групи:

- значущі для людини закономірності існування природного середовища (фізичні, хімічні, біологічні, психологічні);
- закономірності існування індивіда (біологічні, фізіологічні, психологічні);
- закономірності існування соціального середовища, тобто закономірності людських взаємодій (психологічні, соціологічні, філософські).

Урахування перелічених груп закономірностей має скеровувати зміст правових норм, який виражається у правилах задоволення індивідуальних, групових і суспільних потреб, до взаємоузгодження названих потреб та суспільного порядку в цілому. І в тому разі, якщо їх урахування в об'єктивному праві приводить до вказаного балансу і порядку, можна вважати, що ці закономірності і є тим, що мислителі юснатуралістичного спрямування називають природним правом.

Крім змісту правових норм на право, як на цілісний феномен об'єктивної реальності, на думку видатних представників позитивно-правового праворозуміння Г. Кельзена та С. С. Алексєєва, значний вплив справляють закономірності самої правової оболонки, що має свою логіку, структуру і особливості відношення її елементів. Г. Кельзен взагалі вважав, що правова реальність має свої закономірності будови та функціонування, які властиві їй як окремій сфері буття, сфері належного. Самі ж події та явища об'єктивного світу є фактами не правової реальності, якою виступає упорядкована система загальних та індивідуальних норм, а реальності дійсної, якій властивий характер дійсного, а не належного буття [11, с. 195–196]. Російський правознавець С. С. Алексєєв здійснив спробу визначити глибинні елементи матерії права, з яких вона складається. На його думку, такими першоелементами правової матерії є дозволи, заборони та приписи, що містяться в нормах права, а їх специфічне поєднання в нормах права визначає характер тієї чи іншої галузі права [12, с. 455–469].

Як би критично не підходити до викладених вище думок авторитетних вчених, все ж таки важко не погодитись з тим, що нормативно-правова форма має певний вплив на зміст правових норм. Адже від чіткості викладення норм права, точності групування їх за юридичною силою, дотримання логічної узгодженості правових норм та властивої їм трьох членної структури безпосередньо залежить їх розуміння, тлумачення та реалізація відповідними суб'єктами.

Таким чином, можна припустити, що систему права певної державної спільноти структурують властивості самої юридичної форми та закономірності різноманітних сфер суспільних відносин, які у свою чергу зумовлюються різноманіттям та ієрархією потреб та інтересів членів цієї спільноти, а також властивостями її природного та соціального середовища.

Спираючись на викладене вище, та, синтезуючи висвітлені вище думки про джерела та сутність об'єктивного права, логічно завершити виклад матеріалу статті ще однією спробою визначення комплексу суттєвих ознак такого складного феномена об'єктивної реальності як право, у формі авторської дефініції.

Отже, право – це спрямована на оптимальне забезпечення індивідуальних, групових і суспільних потреб система загальнообов'язкових, формально визначених, забезпечених можливістю суспільного примусу, легітимованих переважною більшістю членів спільноти соціальних норм, змістом яких є система науково обґрунтованих та практично доцільних моделей взаємодій членів цієї спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч. 1. – М. : Наука, 1989. – 576 с.
2. Аквинский Ф. О правлении государей / Ф. Аквинский // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI-XVII вв.) / [пер. Н. Б. Срединской] ; под ред. В. И. Рутенбурга, И. П. Медведева. – Л. : Наука, 1990. – 246 с.
3. Гроций Г. О праве войны и мира / Г. Гроций ; [пер. с латин. А. Л. Сакетти]. – М. : Науч.-изд. центр “Ладомир”, 1994. – 867 с.
4. Кант И. Собрание сочинений : в 8 т. / И. Кант; [пер. с нем.] ; под. общ. ред. А. В. Гульги. – М. : ЧОРО. – Т. 6 : Религия в пределах только разума. – 1994. – 613 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
6. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / К. Маркс, Ф. Энгельс // Соч. – 2-е изд. – Т. 4. – М. : Изд. политической лит., 1955. – 638 с.
7. Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер ; [пер. с англ. Т. Даниловой] / под ред. А. Куряева. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : ИРИСЭН, 2007. – 306 с.
8. Нерсисянц В. С. Философия права: либертарно-юридическая концепция / В. С. Нерсисянц // Вопросы философии. – 2002. – № 3. – С. 3–15.
9. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии / К. Маркс. – М. : Политическая лит., 1983. – Т. 1, кн. 1 : Процесс производства капитала. – 906 с.
10. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М. : Политиздат, 1989. – С. 319–344.
11. Чистое учение о праве Ганса Кельзена : сб. пер. / отв. ред. : В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Разумович. – М. : ИНИОН РАН, 1988. – Вып. 2. – 213 с.
12. Алексеев С. С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА – ИНФРА М, 1998. – 810 с.